

A mesterségesintelligencia-műveltség és a hírműveltség komplex fejlesztése

A mesterséges intelligencia által generált tartalmak méginkább elmoszák a valóság és a fikció közötti határokat, megjelenésükkel új megvilágításba kerültek a digitális- és médiaértési készségek. A médiatudatosság és az információszűrési készség a mesterségesintelligencia-műveltség része.

Ebben a Nagyítóban kifejtjük, hogy

- hol helyezkedik el a médiaműveltség fejlesztésének kontextusában a mesterségesintelligencia-műveltség,
- miért van szükség az MI-műveltség fejlesztésére,
- és hogyan kapcsolódnak egymáshoz az MI-műveltség és a hírműveltség egyes területei.

Mivel foglalkozik a mesterségesintelligencia-műveltség fejlesztése?

A megtévesztő, félrevezető tartalmak felismerése kihívást jelentett már az MI-alapú programok elterjedése előtt is, de a különböző MI-kép-, video- és szöveggenerátorok napi szintű használata fokozottan hívja fel a figyelmet a médiaműveltség jelentőségére. Az MI-alapú programok megjelenésével a kamu tartalmak készítői számára lehetővé vált, hogy a korábbiaknál gyorsabban, olcsóbban, személyre szabottan hozzanak létre, és terjesszenek félrevezető információkat.

Ahogy Diana E. Graber médiaismereti oktató fogalmaz: a mesterséges intelligencia előretörése kellett ahhoz, hogy a döntéshozók is felismerjék, mennyire fontos a kritikai gondolkodás, az etikai kérdésekben való jártasság és a felelős online részvétel az MI korában. A mesterséges intelligencia által generált tartalmak **elmoszák a valóság és a fikció közötti határokat**, megjelenésükkel reflektorfénybe kerültek a digitális- és médiaértési készségek, amelyekre a gyerekeknek eddig is nagy szükségük volt a digitális környezetben.

A mesterségesintelligencia-műveltség olyan komplex tudás- és készségrendszer, amely lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy tudatosan, reflektíven és felelősen használják a mesterséges intelligencián alapuló technológiákat, különös tekintettel azok működésének, lehetőségeinek és korlátainak megértésére (Jandrić, 2019., Veldhuis és mtsai. 2024).

Az MI-vel generált szövegekkel, képekkel, videókkal elöntött információs környezetben a médiatudatosság képessége kulcsfontosságú. Ez azonban **többet jelent annál, mint hogy egy MI által generált képet felismerjünk arról, hogy valakinek a képen nyolc ujja van.** Az MI-műveltség része **a forráskritika, a hitelesség-ellenőrzés és a manipuláció felismerése** is. Az MI-műveltség elemei tehát valójában nem különböznek azoktól a készségektől, amelyeket már korábban is fejlesztettünk a (digitális) médiaműveltség részeként:

- **a médiaüzenetek értelmezése, értékelése és a médiarendszer működésének ismerete:** az MI-generált tartalmak felismerését segítő eszköztár és az ellenőrzést segítő gondolkodási sémák; hogyan működnek az MI-rendszerek, és milyen funkcióik vannak,
- **a médiahatások felismerése:** hogyan hat az MI a gondolatainkra, érzéseinkre, hogyan gyakorol tágabb értelemben hatást a világra, hogyan hatnak ránk a valószerű, hatásos képek és videók,
- **médiaszöveg-alkotás:** az MI-eszközök etikus, felelősségteljes használata.

Az MI-műveltség fejlesztése során hangsúlyos **a vizsgált információ kontextusának megértése és az MI-rendszerek működésének alapszintű ismerete**. Fontos tisztában lenni az MI működésére jellemző **átláthatatlansággal** („black box”) és a **félrevezetés néhány kockázatával**:

- **Hallucináció:** az MI képes meggyőzően megfogalmazott, de téves állításokat adni, akár hamis részletekkel, téves ok-okozati kapcsolatokkal, vagy kitalált „bizonyítékokkal”.
- **Források elrejtése:** azzal, hogy az MI szöveges válaszokat ad, kevés kontextussal, az MI generált szöveg elrejtheti a forrást, az információ keletkezésének időpontját, és hogy mely információk maradtak ki esetleg.
- **Torzítások a betanítás során (bias):** ha az MI-t elfogult adattömegben tanították be, akkor a válaszai is elfogultak lesznek: bizonyos csoportokat, nyelveket, világnézeteket felül- vagy alulreprezentálhat, és ezzel észrevétlenül befolyásolhatja, mit tartunk „normálisnak” vagy „hihetőnek”.
- **Deepfake:** az MI könnyen gyárthat hamis képet, videót, hangot vagy „bizonyítóerejű” képernyőfotót.
- **Tömeges terjesztés:** a mesterséges intelligencia arra is alkalmas, hogy az online tartalmat elképesztő sebességgel sokszorosítsa és terjessze, a botok a „gépi” lájkolással képesek egy-egy hírt vagy kommentet népszerűbbnek mutatni, ezáltal még több valós felhasználó hírfolyamában megjeleníteni.
- **Személyre szabás és figyelembuborék:** az MI-alapú ajánlórendszerek a felhasználó ízléséhez, érdeklődéséhez, habitusához alkalmazkodnak. Ezzel kizárják az ellentétes véleményeket, csökkentik a szélesebb körű tájékozódás lehetőségét.
- **Bizalom és intimitás:** A chatbotok párbeszédalapú, konfliktus nélküli kommunikációja emberinek hat, ezáltal csökkentheti a kritikus gondolkodást, és felerősítheti a torzításokat, szélsőséges gondolatokat.

Hogyan hat a mesterséges intelligencia a tájékozódásra?

A mesterséges intelligencia megjelenése **a tájékozódást is torzítja**. Bár a félrevezető információk terjesztői az MI-alapú programok elterjedése előtt is előszeretettel készítettek olyan hamis mémeket, képeket, videókat (pl. földrengésekről, tűzvészről, egy híresség haláláról), amelyek valamilyen aktuális hírre csatlakoznak. **A mesterséges intelligencia korában azonban még könnyebbé vált, hogy gyorsan kihasználják a kiemelkedő történéseket övező figyelmet, és hamis, megtévesztő tartalmakat hozzanak létre, és akár egy külön narratívát is felépítsenek.**

A nagy sikerrel pörgő vírusvideók látszólag ártalmatlan tematikában készülnek. Senki nem szenved közvetlen kárt amiatt, ha valósnak hisz egy kamu medvés videót. De ha nem tanuljuk meg felismerni az MI által generált, hónapról hónapra egyre élethűbb videók árulkodó jeleit, nem fogjuk felismerni azt sem, ha ezzel a technológiával akarnak manipulálni minket - például egy híres színész, sportoló vagy politikus szájába adnak olyan mondatokat, amelyeket ők sosem mondtak, de befolyásolásra alkalmasak.

Az MI chatbotok nem az objektív válaszok megadására vannak optimalizálva, és nem tudnak mindent. A mesterséges intelligenciával működő chatbotok rövid időn belül adnak válaszokat kérdésekre, ugyanakkor válaszaik gyakran pontatlanok vagy hiányosak. A chatbotok megbízhatatlan forrásokból származó információk alapján is generálhatnak válaszokat. A chatbotokból „hiányzik a szkepticizmus”, és gyakran ismételtetik az alacsony minőségű forrásokból származó információkat, például ellenőrizetlen közösségi média bejegyzéseket.

Kitalált szövegeket adhatnak valós személyek szájába. A mesterséges intelligencia által előállított, valóságként tűnő tartalmak nemcsak képi vagy szöveges anyagokat képesek meggyőzően utánózni, hanem egyre hitelesebb hangfelvételeket is létrehozhatnak. Ezek a hangfelvételek alkalmasak arra, hogy pl. zenerajongók könnyen azt gondolják, hogy kedvenc előadójuk új dalát hallják, vagy ami még súlyosabb gond, hogy a közösségi médiában is bárki belefuthat olyan, állítólag kiszivárgott hanganyagokba, amelyeken egy híres színész, sportoló vagy politikus olyan kijelentéseket tesz, amelyeket valójában soha nem mondott.

Hogyan kapcsolódik egymáshoz a hírműveltség és az MI-műveltség?

Jó hírolvasási szokásokkal rendelkezünk, ha **a tartalom hitelességének és megbízhatóságának ellenőrzéséhez alkalmazni tudjuk a releváns szempontokat.** Ezeket a hírolvasási szokásokat **a hírműveltség biztosítja**, ami gondolkodási és információellenőrzési sémák elsajátítását jelenti. Ehhez tartozik például, amikor megtanuljuk, mikor érdemes és szükséges is ellenőriznünk egy bejegyzés forrását, vagy hogy hogyan kereshetünk megbízható forrásokat a gyanús állítások vizsgálatához. A hírműveltség témakörébe tartozik emellett annak megértése is, hogy **a hiteles információk és a szabad sajtó** milyen szerepet játszanak az életünkben.

Az amerikai hírműveltség-fejlesztéssel foglalkozó program, a News Literacy Project, a hírműveltség keretében az öt alábbi alapkompenciát határozza meg:

- **Az információ típusának felismerése:** a diákok megkülönböztetik a híreket más típusú információktól, és felismerik mind a hagyományos, mind a nem hagyományos reklámokat.
- **Sajtószabadság és a tájékozódás szabadsága:** a diákok értik a szabad sajtó jelentőségét a tájékozódáshoz való jog érvényesülése körében.
- **Hitelesség megítélése:** a diákok értik, miért szükségesek a szakmai és etikai normák a minőségi újságíráshoz, és alkalmazni tudják ezeket a normákat a hiteles információk és források felismeréséhez.
- **Elemzés, értékelés:** a diákok fokozott kritikai gondolkodási szokásokat mutatnak, beleértve a hatékony ellenőrzési készségeket és a megtévesztő információk, a hibás bizonyítékok felismerésének képességét.
- **Tudatos tájékozódás:** a diákok információfogyasztási attitűdjében megjelenik, hogy tudatosan hiteles információkat keresnek és osztanak meg.

A két műveltségterület szorosan kapcsolódik egymáshoz az információ hitelességének és megbízhatóságának témakörében. Egy tartalom hitelességének vizsgálatát megkönnyíti, ha „jó hírolvasási szokásokkal” rendelkezünk, és a forráskritikát, a hitelesség-ellenőrzést, a manipuláció felismerését biztosító kompetenciák fejlesztésével MI-műveltség szempontjából is érdemes foglalkozni.

Felhasznált források

- Graber, D. E. (2025). AI Literacy Is Just Digital and Media Literacy in Disguise. Psychology Today. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/raising-humans-in-a-digital-world/202510/ai-literacy-is-just-digital-and-media-literacy-in>
- Jandric P. The Postdigital Challenge of Critical Media Literacy April 2019 The International Journal of Critical Media Literacy 1(1):26-37, https://www.researchgate.net/publication/332269861_The_Postdigital_Challenge_of_Critical_Media_Literacy
- News Literacy Project, 2025 year in review: AI misinformation, <https://newslit.org/news-and-research/2025-year-in-review-ai-misinformation/>
- Veldhuis A., Lo Y. P., Kenny S., Antle N.A. Critical Artificial Intelligence literacy: A scoping review and framework synthesis - International Journal of Child-Computer Interaction Volume 43, March, 2025, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212868924000771>